

הקונגרס הארכיאולוגי
ה-49 בישראל יתקיים
באוניברסיטת תל אביב,
ביום ראשון, 22.6.2025

המעבדה
לארכאוזואולוגיה
באוניברסיטת חיפה
עמ' 2 - 4

סגירת מוזיאון
רוקפלר
עמ' 5

אוצרות המדינה
1990 - 2024
עמ' 6 - 10

לחיות בתקופת
האבן
עמ' 11 - 12

לזכרה של מלכה
הרשקוביץ
עמ' 13

לוח מודעות
עמ' 14

חברים וחברות יקרים.ות,

מאז הניוזלטר האחרון עברו עלינו אירועים סוערים רבים. כאזרחים חוינו הפסקות האש, הן בחזית הצפונית והן בחזית הדרומית, והחזרתם של חלק מהחטופים. יש לקוות שצעדים אלה יובילו לפתרון קבוע.

כארכיאולוגים היינו עדים להתערבות חסרת תקדים של השר שממונה על משרד המורשת - השר האחראי לתחום הארכאולוגיה, בתכני הקונגרס הארכאולוגי, התערבות שהביאה לדחיית הכנס. וגם עדים לדיון שני בכנסת על תיקון חוק רשות העתיקות - שמטרתו העברת האחריות על הארכאולוגיה בגדה המערבית לרשות העתיקות. בישיבה זו, קמ"ט ארכאולוגיה, רשות העתיקות והמועצה הארכאולוגית, הביעו התנגדות נחרצת למהלך.

ביום ראשון, 30/03/2025, התקיימה האספה הכללית של האגודה לצורך בחירת הוועד הארצי. באספה הווירטואלית נוכחו 30 חברי האגודה (מתוך 69 חברים רשומים). על פי תוצאות הבחירות, הרכב הוועד הארצי של האגודה בשנים 2025 - 2026 הינו:

בנימין סטורצ'ין (יו"ר)
סוטה מצקביץ (גזברית)
ראובן ישורון

בהזדמנות זו ברצוננו להודות לחברות הוועד, ליאורה קולסקה הורביץ ויעל עבאדי רייס ויושבת ראש האגודה, אורטל הרוש, אשר פרשו מהוועד אך ימשיכו להיות פעילות באגודה! אנו מודים להן על המקצועיות והמסירות שהפגינה בשלוש השנים האחרונות, שעזרו לנווט את האגודה גם במהלך המלחמה.

בברכה ועד האגודה

בנימין, ראובן וסוטה

המעבדה לארכיאוזואולוגיה באוניברסיטת חיפה

ראובן ישורון, נמרוד מרום, רועי שפיר, גיא בר-עוז

[ארכיאוזואולוגיה](#) (או זואוארכיאולוגיה) היא חקר שרידי בעלי החיים מאתרים ארכיאולוגיים במטרה ללמוד על תולדות האדם. תחום זה הוא מהרבגוניים בארכיאולוגיה; עצמות בעלי חיים הן ממצא נפוץ ברוב החפירות ותרומתן לשחזור הכלכלה, הסביבה, וחיי הרוח באמצעים פשוטים וזולים יחסית, לא תסולא בפז. שיטות המחקר הארכיאוזואולוגיות מבוססות על הגדרת הממצאים (בדרך כלל שברי עצמות וחלקי שיניים, קרניים, קונכיות וחלקי בעלי חיים אחרים) לחלק אנטומי ולמין או טקסון אחר. ההגדרה מתבססת על השוואת הצורה והגודל של הפריט הארכיאולוגי לפריטים ידועים מאוסף השוואתי של שלדי בעלי חיים מההווה, שהוכנו וקוטלגו מבעוד מועד. בניגוד לתחומים רבים אחרים בארכיאולוגיה, פה באמת יש רק תשובה נכונה אחת, אם כי לעתים קרובות קשה להגיע אליה! מצב זה מחייב אוסף השוואתי גדול ומגוון שמתחדש ללא הרף. שיטות מחקר נוספות הן בחינת דגמי השבירה וההרס שהותירו את חותמם על העצמות בעזרת מיקרוסקופים, במטרה לשחזר את התהליכים שהובילו להרבדת העצמות ולשימורן.

בישראל מתקיים מחקר ארכיאוזואולוגי בעיקר באוניברסיטה העברית, באוניברסיטת תל אביב, באוניברסיטת חיפה, וברשות העתיקות. כאן נסקור את מוקד המחקר הארכיאוזואולוגי באוניברסיטת חיפה. זה המוסד היחיד בארץ (ובין היחידים בעולם) שבו פועלים שלושה ארכיאוזואולוגים בתקן אקדמי מלא, וחוקרים נלווים רבים.

המעבדה לארכיאוזואולוגיה באוניברסיטת חיפה נוסדה בידי [גיא בר-עוז](#) בשנת 2003, בחדר קטן בבניין הרב-תכליתי שבו שכנו מחשב, שני סטודנטים, כעשרה שלדים השוואתיים על בעלי חיים ממקורות שונים, ושלל קופסאות של חומר ארכיאולוגי. מהתחלה צנועה זו צמחה המעבדה והפכה למוקד מחקר משמעותי ברמה העולמית. בשנת 2006 עברה המעבדה למשכנה הנוכחי, בחדר מרווח יותר בקומת הקרקע של אותו בניין, הכולל ארון גדול לאחסון האוסף ההשוואתי, מעבדה רטובה להכנת שלדי בעלי חיים, שולחנות פריסה, מיקרוסקופים ומצלמות. [ראובן ישורון](#) ו**נמרוד מרום**, ש"צמחו" במעבדה בראשית דרכה כסטודנטים לתארים מתקדמים, הצטרפו לסגל אוניברסיטת חיפה ב-2014 וב-2019 והמשיכו לקדם את פעילות המעבדה. בשנת 2022 המעבדה הורחבה בפעם הראשונה מאז 2006, נוסף אגף חדש וחדר סמוך, והאוסף ההשוואתי קיבל חדר אחסון חדש ומבוקר אקלים. בעשור האחרון המעבדה משרתת כדרך קבע עשרות חוקרים, מהם תלמידים לתואר שני ושלישי של שלושת החוקרים הבכירים, משתלמי בתר-דוקטורט מהארץ ומהעולם, חוקרות ענף ארכיאוזואולוגיה של רשות העתיקות, חוקרים עצמאיים ואורחים.

בלב המעבדה שוכן האוסף השוואתי שנבנה וטופח בקפידה במשך עשרים השנים האחרונות, בניצוחו של רועי שפיר. האוסף כולל עתה 630 פרטים מ-206 מינים שונים, בנוסף יש אוסף ביצים, צדפים, נוצות ופוחלצים וגם אוסף של משה שדה, והוא משמש למחקר ולהוראה. זוהי עבודה שאיננה נגמרת, ולא נדיר לבוא למעבדה בבוקר ולגלות פגר חיה גדולה שנמצא בתהליך הפיכתו לעצמות נקיות, שעל כל אחת מהן רשום מספר קטלוגי המוביל לכל הפרטים שלה. האוסף מאפשר לנו לא רק לזהות את רוב מיני החולייתנים היבשתיים הקיימים בישראל, אלא גם להעריך היבטים של האוכלוסייה – מה ההבדל בין זכרים לנקבות, או מה הבדל הגודל והפרופורציות בין פרטים בני אותו מין שחיים באזורים שונים.

מגוון הפרויקטים במעבדה בכל זמן נתון גדול ומכסה את כל תקופות הארכיאולוגיה הישראלית. חקר האבולוציה של הציד האנושי בפרהיסטוריה מתבצעת לפי מגוון מכלולי עצמות, החל מהמאסף הקטן של שברי מינים נכחדים של חמורי-בר ואנטילופות מאתר ביצת רוחמה (שגילו למעלה ממיליון שנה) ושרידי פילים מגשר בנות יעקב, ועד למכלולים הגדולים והשמורים היטב מהתקופה הפליאוליתית התיכונה והעליונה. פרויקט נשר רמלה מטפל בכ-400 ארגזים של עצמות בנות כ-100,000 שנים, ביניהן שרידי בקר-בר, פרא אירופי, סוס בר, קרנף ויען. פרויקט [מערת מנות](#) משתמש בכמות גדולה של חומר, ששייך בעיקר לצבאים, יחמורים ועופות, שהביאו ציידים אחמריים ואוריניאקיים – וכן צבועים נקודים גדולים – למערת המגורים שלהם בגליל. התיישבות הקבע הראשונית מיוצגת על ידי שפע של עצמות חתוכות ושרופות של צבאים, ארנבות, קמטנים, צבים ושועלים מבתי האבן הראשונים של [מערת הנחל](#) בכרמל (התרבות הנטופית). עצמות הזוחלים משמשות לשחזורי אקלים וסביבה בעבר וכן גם חקר הדיאטה הקדומה של הפרסתנים לפי השיניים שלהם. חומר רב ממערות מדבר יהודה מראה כיצד בעלי החיים משקפים תקופות שבהן המדבר היה ירוק ושופע, או צחיח ומאיים.

בנוסף לפרויקטים שמובילים חוקרי האוניברסיטה, ענף הארכיאוזואולוגיה ברשות העתיקות, בהובלתן של ד"ר לי פרי גל וד"ר זוהר תורג'מן, מעבד כמויות גדולות של ממצא ארכיאוזואולוגי מכל התקופות כחלק אוטונומי של המעבדה. שיתוף הפעולה מאפשר איגום משאבים ויעילות, ומהווה דוגמה לאינטגרציה בין גופי מחקר שונים בתחום הארכיאולוגיה בארץ.

בשנים האחרונות תחומי העניין המעבדתיים כוללים גם עבודה ביוארכיאולוגיה אינטגרטיבית ששמה במרכז חקלאות עתיקה, הנחקרת כמערכת ביולוגית-תרבותית תוך שימוש בכלים של סקר, ארכיאולוגיה מרחבית, וניתוח גנטי ומורפולוגי של זני מורשת של תמרים, גפנים, וצאן. לחלק מהפרויקטים במעבדה ערך חברתי קהילתי: בין השנים 2020–2023 התנהל במעבדה, בשיתוף רשות העתיקות ועמותות "אבני דרך" ואלווין ישראל, פרויקט שילוב צעירים על הספקטרום האוטיסטי בעיבוד ממצא ארכיאוזואולוגי קטן ("פיקינג").

הסטודנטים בבית הספר לארכיאולוגיה ולתרבויות ימיות נהנים מהוראה של נושאים המעוגנים במעבדה: קורס ארכיאוזולוגיה בסיסי ומתקדם שניתנים באופן קבוע, וקורסים קשורים. תלמידי המחקר המסונפים למעבדה מקבלים בה הכשרה מעמיקה בהיבט הטכני, ותלמידים אחרים – שיהיו הארכיאולוגים של המחר – לומדים לכל הפחות להבדיל בין קבוצות החולייתנים העיקריות, להעריך מה הם רואים בשטח מבחינה אוסטיאולוגית, כיצד קוראים דו"ח ארכיאוזואולוגי באופן ביקורתי, ומה אפשר להפיק מכך.

הסגירה המתמשכת של מוזיאון רוקפלר לארכאולוגיה

ליאורה קולסקה הורביץ

מוזיאון רוקפלר נבנה בימי המנדט הבריטי (בין השנים 1930 – 1935), ופתח את שעריו למבקרים בחודש ינואר 1938 תחת השם Palestine Archaeological Museum. אוספי המוזיאון הוקדשו לעתיקות של האזור – פלשטינה (א"י), אך חשוב לציין שהוא לא היה המוזיאון הראשון באזור שעסק בתחום.

אף על פי שמשנת 1948 עד 1966 המוזיאון היה תחת שלטון ירדני, הוא נוהל בפועל על ידי גוף בינלאומי ורק ב-1966 הולאם על ידי הירדנים. בשנת 1967, לאחר מלחמת ששת הימים, המוזיאון עבר לשלטון ישראלי ונוהל על ידי מוזיאון ישראל בשיתוף עם מחלקת העתיקות והמוזיאונים (בהמשך רשות העתיקות), ושמו שונה למוזיאון רוקפלר. עד 2023 המשרד הראשי של רשות העתיקות שהה במוזיאון רוקפלר.

למרות חשיבותו לארכיאולוגיה המקומית, ותפקידו כמוסד חינוכי לציבור הרחב, מוזיאון רוקפלר עדיין סגור - סגירה מסיבות ביטחוניות שחלה על כל המוזאונים בירושלים באוקטובר 2023.

כעת, הוא נותר המוזיאון היחיד בירושלים שעדיין סגור. השאלה שמופנית כאן לאחראים היא **מדוע המוזיאון עדיין סגור?**

כניסה למוזיאון רוקפלר, 9/02/2025

אוצרות המדינה 1990 – 2024

המרכז לאחסון, תיעוד ובקרה של עתיקות ארץ-ישראל

מיכאל סבן - mikisebbane@gmail.com

תחום אוצרות המדינה במתכונתו הנוכחית הוקם בשנת 1990, פועל יוצא מכינונה של רשות העתיקות. תחום מקצועי "חריג למראית עין" בנוף הארכיאולוגי של רשות העתיקות, שאינו עוסק בחפירות ארכיאולוגיות ובעיבוד הממצאים אלא בהשתתפות חוק וסדר בעתיקות ארץ-ישראל: אחסון מתקדם המבטיח חיי מדף ארוכים ככל האפשר לממצאים והכול בשיטה כרונולוגית – גיאוגרפית – טיפולוגית; קטלוג מדעי על-פי תזאורוס ויצרת מאגר נתונים ממוחשב לקידום המחקר הארכיאולוגי וההיסטורי של ארץ-ישראל והמזרח הקדום; הנגשת הארכיאולוגיה לציבור הרחב בארץ ובעולם.

תמונת המצב כאשר יצאנו לדרך:

אוסף אוצרות המדינה במחסני רוממה ירושלים, מנה כ- 140,000 עתיקות רשומות ומקוטלגות ידנית – ספר ר, יומן רישום שנתי, וכרטיס חפץ מוקלד במכונת כתיבה. העתיקות לא הועברו בכפוף לקריטריונים ונהלים מקצועיים ברורים ומחייבים, דוגמת סיום עיבוד מדעי או פרסום. האוסף היה קטן ואקראי באופיו, לא שיקף את המחקר הארכיאולוגי המקיף שהתבצע בישראל בין השנים 1948 – 1989. כן בלטו בחסרונם המכלולים מהחפירות היזומות של המכונים לארכיאולוגיה.

מקטלוג ורישום ידני לקטלוג מדעי ממוחשב תוך כדי יצירת מערך בקרה על עתיקות ארץ-ישראל ומאגר נתונים דיגיטלי לקידום המחקר הארכיאולוגי:

ראשיתה של מהפכת המחשוב ברשות העתיקות בתחום אוצרות המדינה, מתוך ראיית השלם והבנה שניהול מתקדם של עתיקות ארץ-ישראל מחייב מערכת ניהול מידע מרכזית ממוחשבת. מתוך שכך חובר תזאורוס מקצועי (על ידי בנימין זאס), עוצב עץ הירארכי המבוסס על תעודת קבלה, כרטיס חפץ מפורט (נתונים מנהליים וארכיאולוגיים-מדעיים), תעודת תנועה, תעודת מסירה, ותעודת השאלה, והושתתו נוהלי עבודה לניהול עתיקות ארץ ישראל. בד בבד הוקם צוות מקצועי – אוצרות/ים וגובשה שיטת עבודה בחמישה מדורים מרכזיים בהתאם לתקופות של ארץ-ישראל:

- מדור התקופות הפרהיסטוריות
- מדור התקופות הניאוליתית הקרמית – הכלקוליתית – הברונזה
- מדור התקופות הברזל – הפרסית
- מדור התקופות ההלניסטית – הרומית – הביזנטית
- מדור התקופות האסלאמיות

בהמשך לאפיונה והקמתה של המערכת הממוחשבת, גיבוש הצוות המקצועי ונוהלי העבודה, בוצעו המפעלים הבאים:

א. קטלוג מדעי ממוחשב (רטרואקטיבי) של העתיקות שנצברו במחסני אוצרות המדינה בין השנים 1948 - 1989 ושל העתיקות המוצגות במוזיאונים/מרכזי מבקרים: מחשוב וספירת מלאי של כ-140,000 עתיקות (90,000 ממצאים ו-50,000 מטבעות). הכנסת הנתונים המנהליים והארכיאולוגיים – מדעיים למערכת ממוחשבת, תוך כדי יצירת מאגר נתונים ממוחשב.

ב. **קטלוג מדעי ממוחשב (רטרואקטיבי), של האוספים המנדטוריים (מחסן 44):** מחשוב וספירת מלאי של כ- 61,000 עתיקות מחסן מנדטורי + תצוגה מוזיאון רוקפלר. הכנסת הנתונים המנהליים והארכיאולוגים – מדעיים למערכת ממוחשבת, תוך כדי יצירת מאגר נתונים ממוחשב..

ג. **קטלוג מדעי ממוחשב של האוספים הקיבוצים והטמעתם במאגר אוצרות המדינה:** מיון, רישום קטלוג מדעי ממוחשב של כ-100 אוספים קיבוציים – מוזיאונים, חדרי אוסף, שטחים ציבוריים – בפרישה ארצית, בהיקף של כ-40,000 ממצאים. הכנסת הנתונים המנהליים והארכיאולוגים – מדעיים למערכת ממוחשבת, תוך כדי יצירת מאגר נתונים, שליטה על העתיקות והעברת בעלותן לידי רשות העתיקות ומדינת ישראל בכפוף לחוק העתיקות 1978.

ד. **מיפוי מוזיאונים, מרכזי מבקרים, אוספים ומקומות תצוגה בארץ-ישראל ובחו"ל המציגים ומאחסנים עתיקות:** יצירת מאגר נתונים משולב, ידני (תיקה המכילה את הניירת המנהלית של כול מוסד ומוסד), ודיגיטלי (שם מוסד, אנשי קשר, תעודות תצוגה), של כ- 250 מוסדות.

ה. **ייסוד מחסן אורגני מבוקר אקלים (מחסן 22):** הפנמת חשיבות ומורכבות הטיפול בממצאים האורגניים, הובילה להקמתו של מחסן ייעודי מבוקר אקלים ראשון מסוגו בתחום אוצרות המדינה, המקנה תנאים של 50% לחות ו- 20 מעלות צלזיוס. המחסן, 40 מ"ר שטחו, מוקם במבנה רשות העתיקות בהר חוצבים, ירושלים, והחל לכנס לתוכו את הממצאים האורגניים הנחשפים בחפירות הארכיאולוגית בישראל. תהליכי הקליטה המדעית, האחסון והמחקר, מתבצעים ומנוהלים על-ידי אוצרת ייעודית המתמחה בממצא אורגני, בסיוע משמרים מומחים של רשות העתיקות. במרוצת עשרות השנים שחלפו מאז ייסודו, הפך המחסן האורגני, על שלוחותיו, למוסד המרכזי בארכיאולוגיה של ארץ-ישראל לאחסון ומחקר ממצאים אורגניים. הוא אוצר בתוכו כ- 30,000 ממצאים במגוון טיפוסים וחומרי גלם (ר' בהמשך).

ו. **קטלוג מדעי ממוחשב של אוסף המגילות:** מיון, רישום, קטלוג ממוחשב וספירת מלאי של כ- 20,000 קטעי מגילות. הכנסת הנתונים המנהליים והארכיאולוגים – מדעיים למערכת ממוחשבת, תוך כדי יצירת מאגר ממוחשב שהיווה בסיס להקמת הספרייה המקוונת של מגילות מדבר יהודה, לחוקרים ולציבור הרחב בארץ ובעולם.

לצד המפעלים הגדולים של קטלוג ומחשוב העתיקות שנצברו בין השנים 1948 – 1989, למן 1990 מתבצע באוצרות המדינה תהליך סדור, יומיומי, של קטלוג ואחסון עתיקות ארץ-ישראל, במהלכו קוטלגו ואוחסנו כ- 750,000 עתיקות. האוסף הלאומי מונה היום כ-945,000 עתיקות (637,000 ממצאים; 308,000 מטבעות), במגוון טיפוסים וחומרי גלם, המשקפים את תרבותה החומרית של ארץ-ישראל למן התקופות הפרה - היסטוריות הקדומות ביותר ועד שלהי התקופה העות'מנית, כ-1.5 מיליון שנות היסטוריה ויצירה אנושית. קטלוג ממוחשב ואחסון כרונולוגי-טיפולוגי של ממצאי החפירות הארכיאולוגיות שעבודם המדעי הושלם, הינו הייעוד הסטטוטורי המרכזי של אוצרות המדינה. המחסנים (02, 03) אוצרים בתוכם מאות אלפי עתיקות, שנחשפו באלפי חפירות ארכיאולוגיות – חפירות יזומות,

חפירות בדיקה וחפירות הצלה. גולת הכותרת של מפעל זה מהווים עשרות אלפי הממצאים שנחשפו במהלכן של החפירות הארכיאולוגיות הגדולות שנערכו באתרי המפתח, עליהם מושתת המחקר הארכיאולוגי של ארץ-ישראל. לצד הממצאים ופועל יוצא מאחסונם וקטלוגם קיים גם "מחסן נתונים ממוחשב" של עתיקות ארץ-ישראל המרכז את הנתונים המנהליים והארכיאולוגיים – מדעיים של הממצאים. המאגר גדל בהתמדה עם קליטת ממצאים חדשים במערכת ובמקביל מתעדכן בעקבות המחקר המדעי ומצב הממצא. המאגר הממוחשב מאפשר לבצע חיפושים מתקדמים ומשולבים ולרכז נתונים לפי נושאי מחקר מוגדרים. המאגר זמין לחוקרים ואוצרים בכפוף לשאילתות מסודרות ובהתאמה לחוק חופש המידע.

מאחסון ארכאי לאחסון מודרני בכפוף לתקנים וסטנדרטים, כדי יצירת ספריה לאומית לעתיקות ארץ-ישראל:

במהלך שנת 2004 הועתקו מחסני אוצרות המדינה לבית-שמש. דומה שלא ניתן להפריז בחשיבותו של אירוע מכונן זה, ששינה הלכה למעשה את ההתייחסות והטיפול בעתיקות, ומיצב את אוצרות המדינה כמרכז הלאומי לאחסון, תיעוד, ובקרה של עתיקות ארץ-ישראל. שטחי האחסון הגדולים שהיקפם כ- 4500 מ"ר מקורים וכ-1000 מ"ר בלתי מקורים, אפשרו לראשונה לבצע תכנון מפורט לאחסונם של מאות אלפי עתיקות בכפוף לתקנים וסטנדרטיים מתקדמים, לטובת שתי מטרות עיקריות ושלל המשמעויות הנגזרות מהן:

1. הקניית תנאי אחסון הולמים לעתיקות ארץ-ישראל, שישמרו אותן לדורות הבאים.

2. קידום המחקר הארכיאולוגי וההיסטורי של ארץ-ישראל ובד בבד הנחלתו לציבור הרחב בארץ ובעולם.

אולם מרכזי, ספריית ממצאים: משמש לאחסון עיקר ממצאי החפירות הארכיאולוגיות – מכלולי כלי החרס, כלי האבן וכלי הצור. הממצאים מאורגנים "ברצועות אחסון" כרונולוגיות ובהקפדה על שמירת מסגרת אתר המוצא, רישיון החפירה/הרשאה והפרסום המדעי. שיטת אחסון זו מציגה לעיני החוקרים, האוצרים והמבקרים, את תמונת הארכיאולוגיה של ארץ-ישראל בתקופה ספציפית, כמו גם את תמונת המצב של אתר נתון בתקופה ספציפית. יתרה מכך הקטלוג הממוחשב של הממצאים המגיע עד רמת פירוט של חפירה על-גבי כוננית וממצא בודד על-גבי מדף, מאפשר שליטה במאות אלפי העתיקות שבאולם המרכזי.

חצר פריטים אדריכליים ומתקנים חקלאיים: המחסנים בבית – שמש אפשרו לתכנן ולהקים חצר לאחסונם של פריטים אדריכליים, מתקנים חקלאיים, ארונות קבורה וסרקופגים, עוגני אבן ומתכת, גדולי ממדים ובכך לתת לראשונה פתרונות אחסון לסוג ממצא זה. מן הראוי להדגיש כי שינוי טכני פשוט ומתבקש זה, הוביל למהפכה של ממש בדרך ההתייחסות והטיפול בממצאים אדריכליים ומתקנים חקלאיים שנחשפים במהלך של חפירות ארכיאולוגיות בכלל וחפירות הצלה בפרט.

חדרים ייעודיים לאחסון חפצי מתכת ואוסטרקונים, חפצי עצם, ממצאי סטוקו ופרסקו, כלי זכוכית וממצאים מיוחדים: ייסודם של חדרים ייעודיים האוצרים בתוכם עשרות אלפי ממצאים המרוכזים בשיטה טיפולוגית – כרונולוגית, הינו מהחידושים החשובים שהנהיג תחום אוצרות המדינה בארכיאולוגיה של ארץ-ישראל, למיטב ידעתי אין לשיטה זו מקבילות בעולם הארכיאולוגי. הקטלוג הממוחשב המגיע עד רמת הפירוט של ממצא ספציפי במגירה, מאפשר שליטה בעשרות אלפי הממצאים. להלן הצגתם של החדרים הייעודיים לאחסון מתכת ואוסטרקונים, כלי זכוכית, ממצאים מיוחדים.

חדר ייעודי מבוקר אקלים לאחסון חפצי מתכת ואוסטרקונים: משמש לאחסון חפצי מתכת – נחושת, ברונזה, ברזל, עופרת וכסף, וכן לאחסון אוסטרקונים – חרסים נושאי כתב / כתובות דיו בשפות עברית, ארמית, יוונית ולטינית. מערכת הבקרה מספקת אקלים אחסון קבוע העומד על 20 מעלות צלזיוס ו-20% לחות, המתאים למגוון חומרי הגלם. מכלול חפצי המתכת המונה כ-44,000 פריטים (23,000 פריטי ברונזה, 3,163 פריטי נחושת, 11,755 פריטי ברזל, 5,212 פריטי עופרת, 1,239 פריטי כסף), מציג את סיפורה של תעשיית המתכת בארץ-ישראל למן ראשיתה בתקופה הכלקוליתית המאוחרת, באלף החמישי לפני הספירה ועד לשלהי התקופה העות'מאנית, במאה התשע-עשרה. מכלול האוסטרקונים המונה 1,886 פריטים, מתקופת הברזל ועד התקופה הרומית. האוסטרקונים מאוחסנים לפי מפתח כרונולוגי.

חדר ייעודי לאחסון כלי זכוכית: החדר אוצר כ- 19,000 כלים המקוטלגים ומאוחסנים בשיטה כרונולוגית ובשמירה על אתר המוצא ורישיון החפירה/הרשאה. הכלים מספרים את תולדות תעשיית ניפוח הזכוכית בארץ-ישראל למן התקופה הרומית הקדומה ועד התקופות האיסלמיות המאוחרות.

חדר ייעודי לאחסון ממצאים מיוחדים: החדר אוצר כ-25,000 ממצאים מקוטלגים ומאוחסנים בשיטה טיפולוגית-כרונולוגית. מן הראוי להדגיש כי החדר, על עשרות הקבוצות הטיפולוגיות המרוכזות בו, פונה כל כולו לחוקרים ואוצרים. הממצאים משקפים היבטים שונים בתרבות החומרית של ארץ-ישראל: משקולות פלך, משקולות נול, גלגלי תנופה, לוחיות ואבני שחיקה, לוחות ואבני משחק, מקטרות חרס, המשקפים היבטים מחיי היומיום שעניינם תעשיות ומלאכות ותרבות הפנאי; חותמות וטביעות חותם מלכותיות ופרטיות, בולות, אבני משקל, המשקפים ענייני שררה, שלטון ומנהל; צלמיות, דגמים, כלים ווטיביים, כלים זואומורפיים, מזבחות, המשקפים היבטים מחיי הרוח והפולחן; אבני קלע, ראשי אלות, אחורי פגיון, אביזרי מרכבה, המשקפים היבטים מעולם המלחמה; תכשיטים ותכשיטנות ועוד.

כפועל יוצא מהקמתם של מחסני אוצרות המדינה החדשים בבית-שמש, בוצעו המפעלים המרכזיים הבאים:

א. **ייסוד מחסן יפתחאל לאחסון מכלולי סלים ולוקוסים של חפירות יזומות ומונוגרפיות (מחסן 06):** בהמשך לתנופת האחסון והקטלוג של מכלולי חפירות במחסני אוצרות מדינה בית-שמש ועל רקע מיצוי מהיר של שטחי האחסון היקרים במתקן, גובשה מדיניות של הקמת מחסן לאחסון מכלולי הסלים והלוקוסים של החפירות הגדולות דוגמת: מגידו, חצור, לכיש, ערד, באר-שבע, שקמים, בית-שמש, סוסיתא, קיסריה.

ב. **ייסוד מחסן עצמות בע"ח במחסן יפתחאל (מחסן 55),** כדי יצירת מאגר שמור וזמין לטובת מחקרים ארכאוזואולוגיים: מיפוי ורישום מסגרת ממוחשב של מכלולי העצמות המאוחסנות באוצרות המדינה בית-שמש, שינוע ומיקום מסודר במחסן יפתחאל. האוסף מכיל כ- 3,500 ארגזים המאגדים בתוכם מאות מכלולים מאתרים שונים. הממצאים והנתונים – שם אתר, רישיון/הרשאה, מספר ארגזים – זמינים לחוקרים, בכפוף לתיאום מראש.

ג. **ייסוד מחסן פתוח לאחסון פריטים אדריכליים ומתקנים חקלאיים, בגן לאומי בית-גוברין (מחסן 05):** בהמשך למדיניות תחום אוצרות מדינה שעיקרה אחסון וקטלוג שוטף של הפריטים האדריכליים והמתקנים חקלאיים שנחשפים / נמצאים בחפירות, פיקוחים, ליקוחים, גם אם עדיין לא הושלם תהליך עיבודם המדעי - ועל רקע מיצוי מקומות ואמצעי אחסון בחצר ההיקפית של בבית-שמש, הוקם בתיאום עם רט"ג מחסן פתוח בגן לאומי בית-גוברין. יוזמה זו אפשרה לממש הלכה למעשה את המדיניות הנ"ל, כמו גם שינוע של פריטים אדריכליים ומתקנים חקלאיים גדולים, ישירות משטחי החפירה לאוצרות המדינה. שטחו של המחסן כ- 5 דונם ומאוחסנים בו 1,015 פריטים – עמודים, חוליות עמודים, בסיסים, אדנים, כותרות, משקופים, סרקופגים, אגנים, משקולות בתי-בד, אגני סחיטה, מפרכות – המרוכזים ברצועות אחסון טיפולוגיות. מן הראוי לציין כי בתום 15 שנים של שימוש אינטנסיבי, מוצו שטחי האחסון שהוקצו למחסן הפריטים. בתיאום עם רט"ג, הוקצו בתחומי הגן שטחי אחסון חדשים המשתרעים על כ- 2 דונם.

ד. **ייסוד מחסן פתוח לאחסון פריטים אדריכליים ומתקנים חקלאיים מאזור הגולן בפארק קצרין (מחסן 07):** בהמשך למדיניות תחום אוצרות מדינה בנושא קליטה ואחסון של פריטים אדריכליים ומתקנים חקלאיים, הוקם בתיאום עם פארק קצרין, מחסן פתוח לאחסונם של הפריטים הנחשפים / נמצאים באתרי הגולן – חפירות, סקר, פיקוח. המחסן נועד גם להחליף את חצר הפריטים הקיימת במוזיאון קצרין, אליה נהגו לשנע את הפריטים מאתרי הגולן.

ה. ייסוד מחסן לממצאים בוטניים בשיתוף עם המדור לארכאובוטניקה של המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן: מהווה שלוחה של המחסן האורגני של אוצרות מדינה (מחסן 22). המחסן ממוקם באוניברסיטת בר-אילן נועד לאחסן את הממצאים הבוטניים שנחשפים בחפירות הארכיאולוגיות בישראל בכפוף לרישום וקטלוג ממוחשב. עד כה קוטלגו ואוחסנו כ- 8,300 מכלולים בוטניים המאגדים בתוכם עשרות אלפי זרעים, חרצנים, גלעינים, פירות. הממצאים והנתונים, זמינים לחוקרים ואוצרים, בכפוף לתיאום מראש. במהלך ייסודו של המחסן קוטלגו והועברו לאחריות אוצרות המדינה האוספים שהצטברו במרוצת השנים במדור לארכאובוטניקה באוניברסיטת בר-אילן, פועל יוצא של העברת מכלולים ישירות ממשלחות החפירה השונות, לעיבוד מדעי.

ו. סימון פריטים אדריכליים ומתקנים חקלאיים הרשומים באוצרות מדינה, בשבב אלקטרוני: הפרויקט נועד מעיקרו להבטיח את שימור המידע הארכיאולוגי של הפריטים האדריכליים והחקלאיים שנקלטו וקוטלגו במרוצת השנים באוצרות מדינה ומאוחסנים על-פי רוב במחסנים פתוחים, ו/או מוצגים באוספים קיבוציים ותצוגות ארכיאולוגיות שאינן מקורות. תנאי אחסון ותצוגה אלה הובילו למחיקת הנתונים ומספרי אוצרות המדינה הרשומים על-גבי הפריטים, הקשו על זיהויים ופעמים רבות גם הובילו לאיבוד זהותם הארכיאולוגית. מערכת סימון הפריטים, והממשק שלה למערכת מנורה, אופיינה על-ידי יחידת מנהל ותקשוב של רשות העתיקות, בהתאמה לדרישות המקצועיות של תחום אוצרות מדינה. השבב האלקטרוני, המקושר לכרטיס החפץ, נועד להבטיח את שימור הנתונים הארכיאולוגים לפרק זמן של כ- 25 שנים, לפחות. הפרויקט התלת-שנתי (08/2020 - 08/2023), התבצע על-ידי חוליה מקצועית של מכון ישראלי לארכיאולוגיה, בכפוף למרכז ולתוכנית עבודה מפורטת שתוכננה ונוהלה על-ידי תחום אוצרות מדינה. במהלכה סומנו בשבב אלקטרוני 10,463 פריטים אדריכליים וחקלאיים ב- 206 מוסדות /מקומות – מחסנים פתוחים של אוצרות מדינה, מוזיאונים, אוספים קיבוציים, תצוגות ארכיאולוגיות – למן מוזיאון לעתיקות הגולן בצפון ועד גן לאומי מצדה בדרום. לצד הסימון בשבב, הליך שהוא טכני מעיקרו – קידוח והכנסת השבב לפריט, בוצעו הפעולות הבאות: ספירת מלאי, צילום דיגיטלי של הפריט והוספת התמונה לארכיון, טיוב עדכון נתונים בכרטיס החפץ: מידות, חומר גלם, שם השלם, שם הטיפוס.

צילום: באדיבות חפירות תל דור

לחיות בתקופת האבן

ענבר קטלב

בשלוש השנים האחרונות, אני מבלה את הקיץ שלי בלהיות מוצג חי מהתקופה המזוליתית במוזיאון פתוח בגרמניה (Steinzeitpark Dithmarschen in Albersdorf). במהלך השנות שלי אני לומדת בעיקר איך עושים חינוך במוזיאון פתוח ואיך מחברים את המבקרים לעבר על ידי התנסות וחוויה.

כשאני שם, אני חיה ומתגוררת בתצוגה. אני ישנה בבקתת קש על מצע של שחת ופרוות, אני לובשת בגדי עור שעיבדתי ותפרתי בעצמי, לומדת להכיר וללקט את הצמחייה באזור, ולהכין את כל מה שאני זקוקה לו. מה שאני לא יודעת או יכולה לייצר בעצמי, אני משיגה באמצעות סחר חליפין עם אנשים קדמונים אחרים.

המבקרים יכולים לצפות בי במהלך חיי היום יום שלי כאשה קדמונית. אני לא שחקנית עם טקסט קבוע שנועד לשעשע. אני ארכיאולוגית ומחנכת מוזיאלית. המבקרים מוזמנים לשאול שאלות על מה שאני עושה, לובשת, הבקתות וכל מה שמסקרן אותם לדעת. הם גם מוזמנים להתנסות בעצמם בשיט בקנו מעץ חלול על הבריכה האקולוגית, בירי בחץ וקשת, ובשזירה של חבלים.

אני גם מעודדת אותם לגעת. לגלות את התחושה של העור הרך של הבגדים, הפרוות, הקשיות החלקה של סכין הצור, המחוספסות של אבן השחיקה.

אני לומדת שדרך עשייה, ושימוש בחושים הפחות מודעים שלנו – מגע, טעם וריח, מתקבעת חוויה בזיכרון. ככה ניתן ליצור סוג של חיבור בין ההווה לעבר.

אחת הדרכים הפשוטות לעשות זאת, היא באמצעות בישול ואכילה משותפים.

מזון ומשקה הם צרכים בסיסיים לכל אדם. כאנשים מודרניים, התרחקנו מאוד ממקורות המזון שלנו. לא רק שאין לנו צדים ומלקטים את מזוננו, אנחנו גם לא מגדלים אותו בעצמנו ולא מכירים את האנשים שמגדלים אותו עבורנו. עבור אנשים רבים, גדל המזון בקופסאות ארוזות בסופר. פעם לקחתי בני משפחה לקטוף תות עץ. הילדים העירוניים סרבו לקטוף ולטעום את התותים כי הרעיון שמקורם של פירות מהעץ ולא מהחנות היה עד כדי כך זר להם ונראה להם לא טבעי.

ולעיתים אף ניתן לשחזר את שיטת הבישול עצמה (צליה של חיה שלמה, בישול נתחים בסיר, צליה), מה שנשאר עלום ומסתורי הוא הפרקטיקה של הבישול עצמו, הריחות והטעמים.

לאחר שזיקקנו מתוך הממצא הארכיאולוגי והארכיאובוטני את חומרי הגלם שעמדו לרשות האדם בעבר (כל תקופה וחומרי הגלם הזמינים בה), ניתן לבחון את שיטות הבישול, גם מתוך הממצא הארכיאולוגי וגם מהשוואות אתנוגרפיות.

בשלב זה, חוקרי הארכיאולוגיה הניסויית יתמקדו אולי בשחזור מדויק של טמפרטורת הבישול ומדדים מדידים אחרים.

כל זה עדיין לא מקרב אותנו לתחושות, לטעמים ולחוויה, לאיך זה מרגיש. כאן מגיע המקום של הארכיאולוגיה החווייתית. פה אנחנו נשענים על הנתונים והידע הארכיאולוגי, אבל נותנים קדימות לחוויה הכוללת. יוצאים לשטח, מבשלים ומתנסים.

בבישול פרהיסטורי על אש פתוחה, יש כמה שיטות שאפשר להתנסות בהן:

צלייה של בשר על שיפודים, צלייה על גחלים, צלייה/אפייה על אבנים חמות, אפייה באפר, בישול איטי בתנור אדמה, צליה בעטיפת בוץ, בישול והרתחת מים באמצעות אבנים חמות.

איזה בשר וירקות מתאימים יחד? באיזו שיטה מתאים לבשל בשר? דגים? עופות? ירקות שורש? עלים ירוקים מלוקטים? אילו תבלינים?

הדימוי של האדם הקדמון היושב ליד המדורה ומחזיק עצם שעליה פיסת בשר, לא מתקרבת לתאר את המורכבות הקולינרית האפשרית. חום המדורה, העשן, הריחות והטעמים המורכבים.

הטעם והריח הם מרכיבי מפתח בהטמעה של חוויה בזיכרון ומהווים חיבור עוצמתי ובלתי אמצעי עם העבר. לא רק לדעת בשכל מה אכל האדם הקדמון, אלא גם להרגיש את זה בבלוטות הטעם שלי (ואם הצלחתי לא לשרוף את האוכל – בישול באש פתוחה מצריך מיומנות – אז זה מהדברים היותר טעימים שאכלתי בחיי).

בנוסף, ישנה החוויה של הבישול ביחד, המפגש האנושי והחיבור מסביב למדורה, למשך מספר שעות. אף אחד לא ממהר בתקופת האבן. אפשר להיות כאן ועכשיו. מבחינתי, החיבור האנושי שנוצר מסביב לעשייה המשותפת, הוא אחת הנקודות המשמעותיות ביותר בהתנסות החווייתית הקדומה.

**מלכה הרשקוביץ
(1939-2025)**

הכרתי את מלכה לראשונה בדצמבר 1986, כשהתחלתי לעבוד עם אברהם בירן על החומר של תל דן. מלכה הייתה רשמת המשלחת, והיא הציגה בפני את ארכיון המשלחת. נתקלתי בשמה של מלכה (מלכה בטייבסקי) עוד קודם לכן כשעבדתי על הממצאים מחפירות תל נגילה במוזיאון ישראל בשנת 1985. מלכה הייתה מנהלת שטח והרשמת בחפירות תל נגילה בניהולם של רות עמירן ואברהם איתן בשנים 1962-1963, יחד עם דן בהט, אמנון בן-תור, רם גופנא, דוד גלעד, עוזה זבולון, יגאל שילה, ויורם צפריר. תל נגילה הוא אתר של תקופת הברונזה ותקופת הברזל בעיקר. באותן שנים זכתה מלכה להיות רשמת במשלחת מצדה בראשות יגאל ידן. במצדה היא מצאה את ייעודה האמיתי, שם היא רכשה מומחיות בתרבות החומרית של התקופה הרומית: קרמיקה, גמות, תכשיטים, קופסאות חותם וכלים רפואיים. רוב הפרסומים של מלכה עסקו בתחומים אלו ובמצאים ממצדה.

בסוף שנות ה-70 התחילה מלכה לעבוד כרשמת במכון לארכיאולוגיה ע"ש נלסון גליק בהיברו יוניון קולג' שבירושלים, ובשנות ה-80 היא ניהלה שטחי חפירה בתל דן. שטח מ', במרכז האתר, נקרא על שמה. למלכה הייתה אבחנה מצוינת בכל הנוגע לסטרטיגרפיה וארכיטקטורה, ויומני השדה שלה מוקפדים ותמציתיים. קיבלתי ממלכה עצות לגבי העבודה עם בירן. האסטרטגיה בה נקטה הייתה פתיחת שטח גדול יותר מזה שבירן התכוון לפתוח, ולעבוד בהתחלה בזריזות כדי ליצור עובדה מוגמרת. עשיתי כמוה... וזה עבד!

כאחת המומחים בקרמיקה של התקופות הקלאסית, מלכה לימדה קורס על קרמיקה הלניסטית ורומית לסטודנטים בחוג לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית בשנות ה-90. כמה מתלמידיה השתלבו כארכיאולוגים של התקופות הקלאסיות באוניברסיטאות וברשות העתיקות.

גם אם עבודתה התמקדה בתקופות ההלניסטית והרומית, מלכה הייתה סקרנית לגבי כל המחקר הארכיאולוגי. היא השתתפה בעשרות הרצאות מדי שנה עד מותה ולעיתים קרובות הציגה שאלות מעוררות מחשבה אחרי ההרצאה. היא ראתה בעמיתיה סוג של משפחה מורחבת ונהנתה מהמפגשים החברתיים במרכז אולברייט לחקר ארכיאולוגיה, במכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית, במכון לארכיאולוגיה ע"ש נלסון גלוק ובקונגרס הארכיאולוגי השנתי בחסות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, ורשות העתיקות.

מלכה הייתה מאחורני דור ארכיאולוגים אליו היא השתייכה, והיא תיזכר בחום על ידי תלמידיה ועמיתיה.

דוד אילן

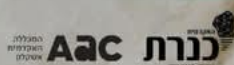
לוח מודעות

שמרו את היום

הקונגרס הארכיאולוגי ה-49 בישראל

יתקיים ביום ראשון | 22.6.2025 | באוניברסיטת תל אביב

פרטים מלאים ישלחו בהמשך

האגודה הארכיאולוגית הישראלית מחפשת חברי צוות חדשים לוועדת המדיה

וועדת המדיה היא אחת הוועדות הפעילות והחשובות של האגודה הארכיאולוגית הישראלית, שתפקידה להוות את הפנים של האגודה כלפי קהילת הארכיאולוגים בישראל והציבור הרחב

לפרטים נוספים כתבו לנו במייל או בדף הפייסבוק
ilaa.media.committee@gmail.com

